

SOCIAL DEVELOPMENT CHILDREN'S WITH MENTAL RETARDATION IN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Snezhana H. Nikolova

ABSTRACT: *This article is devoted to a special pedagogy problem - the social development of mentally retarded children in an inclusive environment. In the spirit of the new philosophy of education - inclusive education - before the Bulgarian school, there is the challenge of becoming a place where difference is a value that must be respected. It is imperative to build an inclusive environment so that each child develops optimally its capacity. Today, more than ever, attention should be paid to identifying the opportunities and strengths of children with mental retardation, to apply inclusive pedagogical practices so that these children feel valued, respected and understood.*

KEYWORDS: *social development, children with mental retardation, inclusive environment*

Изследването е финансирано по проект № РД-08-128/07.02.2018 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

В България съществуват множество научни изследвания и разработки, свързани с умствената изостаналост. Дълги години при изучаването на умствената изостаналост вниманието на учените е насочено към причините за това нарушение, както и към патологичните му проявления. И днес често употребявани са термини като дефект, увреждане, нарушение, недостатък, отклонение, недоразвитие и други подобни. Познати са два основни модела при разглеждането на нарушенията на интелектуалното развитие.

Медицински модел на умствената изостаналост. Едно от ключовите понятия според В.Радулов (2007) е *недостатъчност* (от англ. – impairment). Американските учени Сайгълмен, Венгроф и Спенхел (1984) я определят като „неточно идентифицирано увреждане, засягащо основни функции на орган или система”. Чрез това понятие се констатира единствено влошеното състояние на конкретен орган или част от телесна система, то няма отношение към възможностите за обучение на засегнатите лица.

Второто значимо понятие е *затруднение* (от англ. – handicapped). То се определя като „ограничения във функциите на индивида като резултат от някаква недостатъчност”. Тук могат да се отнесат всички трудности, които детето среща – в ориентацията си, при четене и писане, при осмисляне на речта, при общуване, при ежедневните дейности и пр.

Третото понятие е *увреждане* (от англ. – disability). Според В.Радулов (2007), в българския език се е наложило и придобило гражданственост понятието *инвалидност*. Той приема формулировката „увреждане” като еквивалент на инвалидност. В България в закона за социална интеграция на хора с увреждания (2005) в допълнителните разпоредби за „увреждане” се приема всяка загуба или нарушаване в анатомичната структура, във физиологията или в психиката на даден индивид. По смисъла на този закон (изм. 2009) „човек с трайно увреждане” е лице, което в резултат на анатомично, физиологично или психическо увреждане е с трайно намалени възможности да изпълнява дейности по начин и в степен, възможни за здравия човек, и за което органите на медицинската експертиза са установили степен на намалена работоспособност или са определили вид и степен на увреждане 50 и над 50 на сто.

Трябва да се има предвид, че от гледна точка на обучението „недостатъчността при определени условия може да прерасне в увреждане (инвалидност) и обратно” [2:61]. Има два начина за това – медицински (в резултат на влошаване на състоянието) и немедицински (свързан с това децата с умствена изостаналост да са наясно с очакванията на обществото за

техните способности). Изобщо между ключовите понятия, свързани с уврежданията, съществуват сложни зависимости – „недостатъчност, затруднение и увреждане, от една страна; подходите към потребностите, а така също грижите и обучението, от друга” [пак там:62].

Терминологията, характерна за *медицинския модел на умствената изостаналост*, е клинична по своята същност. Обикновено чрез употребата на тези термини се отразяват предимно негативните качества на индивидите. Обществото възприема децата с различни увреждания (включително и тези с умствена изостаналост) като болни. Поставянето на етикети травмира и комплексира децата, пречи им да функционират оптимално.

Медицинският подход има широко приложение в клиничната практика. Проявява се в следните области (Бричин, 1980):

- ✓ диагноза и нейното разясняване и обяснение
- ✓ прогноза – предвиждане развитието на състоянието и резултатите
- ✓ лечение – облекчаване на симптоматиката, бъдещия живот, справяне с допълнителните усложнения, намаляване прогресирането на заболяването
- ✓ генетична консултация
- ✓ медицинско проучване на нови лечения, медикаментозна терапия, процедури и технологии
- ✓ превенция на заболяването.

Медицинският модел е особено важен в случаите, когато се отнася до заболявания (текущи мозъчни, неврологични, соматични и др.), които съпътстват умствената изостаналост. Тогава се налага комбинирането на различни методи, форми и средства за въздействие – медицински-терапевтични, психологически-педагогически, социални и пр. Този модел е работещ при диагностиката и диференциалната диагностика на умствената изостаналост, както и по отношение на нейната профилактика и превенция. В някои случаи обаче (като някои хромозомни нарушения) след поставянето на диагнозата възможностите на медицинския модел са изключително ограничени. В такива ситуации „не са много медицинските решения, които лекарят може да предложи на детето и неговите родители. Всъщност единственото решение, което медицинският модел може да предложи, е детето да се адаптира към изискванията на средата” [3:64].

Социално-педагогически модел на умствената изостаналост. За първи път този модел е описан през 1968 г. от Иржи Дан, който не е съгласен с етикетиранието на децата с нарушения и отхвърля медицинския модел. Според Д.Цокова (1997), същественото в социалния модел е обстоятелството, че на преден план излизат не групите деца според вида на тяхното увреждане, а според степента на увреждането, т.е. деца с лека, умерена, тежка и дълбока степен на увреждане. Социално-педагогическият модел обединява всички деца с нарушения в едно ново понятие в зависимост от трудностите, които те срещат в обучението – *деца със специални образователни потребности*.

Същността на социално-педагогическия модел по думите на З.Добрев (2002) се изразява в „коренна промяна на социалния статут на лицата с умствено недоразвитие с цел подобряване качеството на техния живот. Този модел се определя като принципно нов подход, ново отношение към тези личности на всички етапи от тяхното формиране, социална и професионално-трудова реализация” [1:53]. От значение тук са потребностите на отделната личност и осигуряване на съответните условия за тяхното удовлетворяване.

В съответствие със социално-педагогическия модел в България през последните години се осъществяват значителни промени в образованието, с цел да се създаде гъвкава и модифицирана система за предучилищно и училищно обучение (и възпитание) на децата и подрастващите с различни нарушения. Дългогодишният опит, натрупан от системата на специалното образование свидетелства за това, че както децата в норма, така и тези с умствена изостаналост притежават възможности и потребности за приобщаване към различните форми на образование труд и култура. Независимо от постоянните промени в политическата, икономическата и социалната уредба стои много важната задача, с която трябва да се справяме: да се признае безусловната ценност на всяка личност (в това число и на тази с увреждания), да се осигури правото да бъде защитена от държавата и всички нейни институции.

Социално-педагогическият модел по определението на З.Добрев (2002) е „една нова парадигма”. В основата му е поставено не нарушението и последиците от него, а личността на

детето и нейните потребности. Всяко нарушение променя динамиката на потребностите на индивида. Днес обаче се приема, че „основната разлика между норма и нарушение не се състои толкова във формалните критерии и показатели, в училището и в обществото, колкото в специфичните и индивидуалните потребности на личността” [2:67].

Появата и утвърждаването на социално-педагогическия модел доказва, че съществуват морални, социални и разбира се образователни доводи за съвместно обучение на децата с умствена изостаналост и техните връстници в предучилищните и училищни заведения. Едно от най-значимите права на тези деца е правото им на образование. Ние като общество им дължим възможността да живеят и се развиват, да се обучават, възпитават и разкриват своя потенциал като пълноценни граждани на обществото. Тези идеи са залегнали в новата образователна политика на Министерството на образованието и науката към децата със специални образователни потребности, голяма част от които са децата с умствена изостаналост. Те намират израз в редица нормативни документи и актове като: Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.); Закон за предучилищното и училищното образование (2015 г.); Закон за интеграция на хората с увреждания; Наредба №1 от 23.01.2009 г. за обучението на деца и ученици със образователни потребности и/или с хронични заболявания; Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 1 от 2009 г. от 04.08.2015 г. за обучението на деца и ученици със образователни потребности и/или с хронични заболявания; Наредба за приобщаващото образование (2017 г.); национални планове, програми и стратегии за интегриране на децата и хората с различни увреждания.

Тези документи са съобразени и следват категоричните послания на всички нормативни актове и декларации, приети в Европейския съюз и ООН, касаещи образованието като Декларацията и рамката за действие от Саламанка по проблемите на специалното образование (1994), Рамката за действие от Дакар (2000) и др.

В Декларацията „Образование за всички” (1990) се посочва, че „лицата с отклонения изискват специално внимание в процеса на обучението. Необходимо е да се предприемат мерки за осигуряване на еднакви условия за образование на лицата с отклонения от всички категории като съставна част на образователната система.”

С промените в законовите актове в системата на образованието и приемането на Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания в системата на народната просвета категорично се отхвърли остарялото становище за съществуване на „необучаеми” умствено изостанали деца и се възприе становището, артикулирано от Н. Банк-Микелсен (1995), че „дори и децата, засегнати най-тежко, са податливи на възпитание и трябва да са обект на задължително образование, равностойно на това, което е валидно за другите деца в дадена страна”.

На съвременния етап на развитие на образователната система на преден план изпъкват задачите, свързани със създаване на условия за развитие на личността на всяко дете в съответствие с особеностите на психическото и физическото му развитие и в зависимост от неговите способности и таланти. Това в пълна степен се отнася и за децата и учениците с умствена изостаналост.

В допълнителните разпоредби на Закона за предучилищното и училищното образование (2015) са дадени следните уточнения за образователна среда, приобщаващо образование и ресурсно подпомагане на деца и ученици:

Образователна среда – съвкупност от условия, фактори и елементи, гарантиращи ефективно протичане на образователния процес и активно взаимодействие на всички заинтересовани страни за постигане на устойчивост при функционирането на системата на предучилищното и училищното образование.

Приобщаващо образование – процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността.

Ресурсно подпомагане на деца и ученици – осигуряване на обща и допълнителна подкрепа, основана на оценката на потребностите на децата и учениците, което включва осъществяване на дейности от специалисти, насочени към личностно развитие на децата и

ученици със специални образователни потребности, и с оглед постигане на целите, заложи в плановете за подкрепа и в индивидуалните им учебни програми.

В духа на новата философия в образованието – приобщаващото образование – пред българското училище застана предизвикателството да се превърне в място, където различието е ценност, която трябва да се уважава. Наложително е да се изгражда приобщаваща среда, така че всяко дете да развие оптимално своя капацитет. Днес повече от всякога трябва да се обръща внимание на идентифицирането на възможностите и силните страни, които притежават децата със специални образователни потребности, да се прилагат приобщаващи педагогически практики, така че тези деца да се чувстват оценени, уважавани и разбрани. Трябва да се търсят възможности за адаптиране на образователните институции и на педагогическите специалисти, работещи в тях към промените и предизвикателствата в заобикалящия свят. Необходимо е разчупване на стереотипите в учебно-възпитателния процес, посредством прилагане на повече и разнообразни средства, подходи и методи за подпомагане процеса на приобщаване на „различните“ деца към средата от връстници, обучавани в масовото училище. Това обстоятелство е особено значимо в контекста на тезата, че чрез подходящи методи и средства, в условията на подкрепяща среда, могат да се постигнат добри резултати както в образователното, така и в социалното и житейското функциониране на децата с умствена изостаналост.

Настоящата статия безспорно е посветена на значим за специалната педагогика проблем – социалното развитие на децата с умствена изостаналост в приобщаваща среда.

Социалното развитие на детето е сложно и многоаспектно явление. То представлява организацията и подготовката на детето за ефективен социален живот и неговата готовност за самостоятелна социална практика и взаимодействия в обкръжаващата действителност. Съществено за социалното развитие е взаимодействието между детето и заобикалящата го микро и макро среда. Въздействието на социума върху развитието на съзнанието и осъзнаването на собственото „Аз“ има целенасочен характер и се осъществява с всички налични средства.

Социалното развитие на детето е изключително важен процес, тъй като по думите на Елконин (1995), „в детството у човек се формира самосъзнанието и започва натрупването на първите представи за самия себе си; възникват устойчивите форми на социално взаимодействие, моралните и социалните норми на своята култура се усвояват до такава степен, че става възможно самостоятелното построяване на поведенчески актове”.

В научната литература проблемът „социално развитие” се анализира от различни аспекти. В своите разработки Л. С. Виготски анализира влиянието на заобикалящата среда, хората и културата върху развитието на децата. Той разглежда специфичните за човека висши психични процеси, които първоначално съществуват във външната за психиката среда и по-късно, в процеса на интериоризация, се превръщат в индивидуални психични процеси. Според него обучението е пряко свързано с развитието и е най-плодотворно, когато протича в границите на сензитивния, оптимален за това период. Детското развитие се осъществява в социума и затова социалната среда играе основна роля във всички аспекти на детското развитие. Напредъкът на децата се основава на връзката и отношенията им с техните връстници и с възрастните. Л. С. Виготски твърди, че обучението на детето никога не започва на празно място – то започва дълго преди да започне обучението в училище. Детето постъпва в училище на определен етап от своето развитие, притежавайки определен обем от знания, умения и навици, получени от обкръжаващата го социална среда, към която то принадлежи. Ученият е един от първите, които застъпват идеята децата със специални потребности да се обучават заедно с децата в норма. Неговата идея е, че щом децата с увреждания контактуват с другите, нормални за културата и възрастта си връстници и наблюдават тяхното поведение, умения и култура, те имат по-голям шанс да се адаптират към тях, отколкото ако контактът им и съответно опитът им с нормалните за средата норми (изисквания) е ограничен. Обратно, контактът само с други техни връстници, които също имат увреждания (подобни или различни), ще ги ограничи и ще ги лиши от възможността да се запознаят с действителните принципи и разбираня на културата.

Следователно важно значение за формирането на детето в социално-нравствен аспект е то да расте в среда на връстници и възрастни, изградена на основата на доброволност и

равенство на социалните позиции. Не е достатъчно наличието само на социална среда въобще и на близкото семейно обкръжение. Социалното формиране на детската личност се осъществява в условията на колективни взаимодействия. Те създават нравствени отношения, в резултат на които се изграждат нравствени потребности.

Теориите за социалното научаване (Пиаже, Бандура и др.) акцентират върху ролята на когнитивните (познавателните) и социалните фактори за стимулиране, за непрекъснато и трайно обогатяване на социалните действия на детето – неговите представи за нормите на поведение, свързани с половата принадлежност се обсъждат във връзка с полово различните поведения; представите за себе си – във връзка със самооценката; моралните аргументи се съотнасят към компетентността на детето да гради взаимодействия с децата и възрастните, да разбира моралните и социални норми на обществото. В този смисъл е необходимо използването на всички ресурси на социалната среда, за да може още от най-ранна възраст на детето да се осигурят условия за формиране на качеството „социалност” и социални действия, необходими за цялостното му социално развитие.

Социалното формиране на детето, според Б.Г.Ананьев (1980), не спира до изграждането на неговата личност като субект на общественото поведение и комуникациите. Едновременно с това то е и процес на развитие на детето като субект на познанието и дейността. Важно значение при усвояване на социален опит играе дейността. Чрез нея се формира отношение към околната среда, към труда като социална дейност и др. Когато това отношение се превърне в необходимост на детето, може да се твърди, че са формирани социални мотиви и психически качества на социално поведение, дисциплина, самостоятелност и отговорност. Може да твърдим, че детето е социално ориентирано и готово за училищно обучение ако свободно общува с връстниците си и с възрастни; осъзнава и приема социалната позиция „ученик”; формирано е социално поведение и приобщаване към общочовешки ценности.

Сензитивен период по отношение на социалното развитие на детето е предучилищната възраст и дейностите при опознаване на социалния свят. Социалното развитие е едновременно цел, процес и резултат, разгръщането на които зависи от редица фактори – личностен потенциал, семейство, социално положение, обществени предизвикателства и др. Едновременно с това, определящи социалното развитие на детето са когнитивно-комуникативните, дейностно-творческите и мотивационно-емоционалните елементи на общото му развитие. Детето развива своите социални и емоционални умения чрез взаимодействието си с хората около себе си (родители, учители, връстници).

В ранна яслена възраст „социални отношения” са свързани със задаване на елементарни потребности. Реални взаимовръзки със социума се появяват с възникването на първичните явления на самосъзнанието. От особено значение в този период е активното използване на опита. Човешкото самосъзнание и съзнание е резултат от социалното научаване, наличния индивидуален опит усвояния социален опит отразени в активността, средата и ситуациите на „включване” на детето в социалните отношения.

Условията, в които детето расте и се развива неговата психика, оказват значително влияние при социализацията и възпитанието му. Дейностите, съпровождащи детското развитие, се сменят по закономерен начин под влияние на условията на живот и възпитанието. Чрез тях детето усвоява обществен опит, който включва знания, умения и компетентности. Децата от предучилищната възраст растат и се възпитават в определена социална среда. Това е време на интензивно физическо и психическо развитие, когато адаптирането към социалната среда се осъществява чрез общуването и социалните контакти с другите хора.

Социалното възпитание на подрастващите се развива и оформя под въздействието на различни субективни фактори. Превръщането на детето в полезна за обществото личност е свързано с условието, че то трябва да живее с хората, да общува с тях, да взаимодейства със света около себе си, да се възпитава от възрастните.

Взаимодействието със социалната микро и макросреда оказва съществено въздействие върху развитието и формирането на личността. Всяка личност, индивидуално и участвайки заедно с други личности в различни общности, създава и променя социалната среда. Това става чрез дейностите, които извършва детето в своя живот – игра, учене, труд, общуване. Важна роля във взаимодействието със социалната среда играят потребностите, мотивите и жизнените ценности на детето, неговият опит, психологическите му характеристики и ориентации.

Игровата дейност е първична и доминира в предучилищна възраст. Чрез нея детето най-рано отразява околната среда и проявява своята активност. Учебната дейност е водеща през цялата училищна възраст. Тя е целенасочена, организирана дейност. Трудовата дейност обхваща всички възрастови етапи, като през ранните години трудът е преплетен с игра, а по-късно е подчинен на учебни задачи. Трите вида дейности (игра, учене, труд) взаимно се преплитат. В процеса на игровата дейност се подготвя по-сложната учебна дейност. Постепенно с преобладаването на ученето играта се преобразува. Подобно отношение съществува и между ученето и труда, тъй като ученето е умствена дейност и е специфичен вид труд. Във всеки възрастов етап една от тези дейности е основна и доминира над останалите.

Ще презентираме някои взаимодействия с определящо за социалното развитие на детето значение.

Взаимодействие, водещо към себеопознаване. Стъпка по стъпка детето започва да открива и разбира себе си. До постъпването си в училище малкото дете поставя себе си в центъра на света. Себеопознаването е продължителен и противоречив процес. Понякога детето се затруднява да опише своите емоционални състояния и извършва действия, които не може да осъзнае и обясни. То приема затрудненията, които изникват пред него, единствено от своята гледна точка. Основната задача на педагога е да предразположи детето, да го мотивира, да му даде възможност да опознае себе си.

Взаимодействие на детето с околната среда. Детето изразява индивидуалните си интереси, потребности и особености чрез своята дейност. Именно чрез дейността се повишава активността на детето. Когато средата е богата и разнообразна, се предоставя възможност за повишаване на образователното ѝ въздействие и стимулиране на детската активност.

В предметната среда детето опознава предмети и явления от бита, обществени обекти, училищна действителност, култура, изкуство, история. Детето осъществява своята познавателна дейност чрез самоопознаване и чрез помощта на възрастните – родители, педагози. Социалното развитие на детето зависи и от въздействието на изкуството – музика, изобразително изкуство, театър, кино, телевизия. За да провокира позитивни емоции у детето, е важно учителят и/или родителят да отделя време за общуване и споделяне на впечатления.

Взаимодействие на детето с другите деца. Тук могат да се определят три типа взаимодействия:

- ✓ с деца връстници от групата;
- ✓ с деца на различна възраст;
- ✓ с други деца извън социалната микросреда в учебното заведение.

Това са прояви на просоциално поведение, при което детето проявява нравствени и морални качества в действия си като взаимопомощ, сътрудничество, съпричастност. Отлична възможност за превръщане на просоциалното поведение в личностна позиция на детето е предучилищната възраст при наличието на организирана и благоприятна за това среда. Тук може да се прибави съвместна дейност с други деца, необходимост от признание и пр. Важно значение има взаимодействието дете – деца в посока отношение към по-малките. По-голямото дете показва своето положително отношение към по-малките и е по-уверено в себе си, извършвайки различни дейности в групата.

Взаимодействие на детето с възрастните. За усвояването на социални умения от детето в предучилищна възраст, за социалното му развитие и за формирането му като личност значителен принос има примерът на възрастните. Положителното настроение, с което детето контактува с възрастните, когато търси тяхната помощ или разговаря с тях, показва ефективността на това взаимодействие. Педагогът е полезен на детето и му помага в дейността. Учителят е този, който знае всичко. Това е човекът, с който детето се среща и общува ежедневно по силата на социалните обстоятелства.

Взаимодействие на детето със семейството. Всяко семейство отглежда децата си по свой начин и семейните взаимоотношения са строго индивидуални. От тези взаимодействия зависи социалното развитие на детето – то приема този модел на поведение.

Определящо значение при взаимодействието на детето със семейството има емоцията. Важна е социалната ангажираност на детето към семейството. Така то овладява представата за отговорностите и задълженията към семейството, у него се формира уважително и нравствено поведение към членовете му.

Редица проучвания доказват, че влияние върху детското развитие оказва позитивната и качествената комуникация между родителите и детето. Адекватна самооценка се изгражда у деца, родителите на които се отнасят с уважение към тях, като планират и обсъждат дейностите заедно с децата си. Отглежданите в такива семейства деца са уверени в себе си и проявяват автономност при вземане на решения.

Децата с умствена изостаналост имат редица особености в своето психофизическо и социално развитие, които ги отличават от децата в норма на тяхната възраст. При тях социалният интерес е слабо изразен. Познаването на тези особености би помогнало на специалистите не само в процеса на подпомагането им в познавателно-възпитателния процес, но и за по-доброто разбиране на някои техни специфични поведенчески прояви. Когато на детето с умствена изостаналост му се предоставя възможност да общува със свои връстници в общообразователна среда, то усвоява нови знания и прилага на практика различни умения по пътя на подражанието. По този начин се създават условия за подпомагане на социално му развитие.

Децата с умствена изостаналост имат потенциални възможности за развитие и социализация. Тези възможности могат да се реализират при ранно начало на социална интеграция и с помощта на специално организираното обучение и възпитание под въздействието на специфични методи и средства на работа, в условията на подкрепяща и приобщаваща среда.

В последните години нараства броят на децата от предучилищна възраст със специални образователни потребности (преобладаваща част от които са тези с умствена изостаналост), които се обучават и възпитават интегрирано в общообразователна среда. Това изисква осигуряване на подкрепа за личностното им развитие, в съответствие с индивидуалните образователни потребности на всяко дете. Необходимо е да се създават условия, които да стимулират активно положително взаимодействие, участие в урочни и извънурочни дейности на умствено изостаналото дете и максимално подпомагане в процеса на приобщаване и развитие на личността му. Според Закона за предучилищното и училищното образование (2015) тази подкрепа е обща и допълнителна и се осигурява там, където е детето – в общата образователна среда.

Общата подкрепа за личностно развитие включва екипна работа между учителите и другите педагогически специалисти, както и ранно оценяване на потребностите и превенция на обучителните затруднения. Тук се включва и логопедичната работа с децата.

Допълнителната подкрепа за личностно развитие включва:

1. работа с дете по конкретен случай;
2. психо-социална рехабилитация, рехабилитация на слуха и говора, зрителна рехабилитация, рехабилитация на комуникативните нарушения и при физически увреждания;
3. осигуряване на достъпна архитектурна, обща и специализирана подкрепяща среда, технически средства, специализирано оборудване, дидактически материали, методики и специалисти;
4. ресурсно подпомагане (чл. 187, ал. 1).

Част от децата, на които се предоставя допълнителна подкрепа, са децата с умствена изостаналост. В тази връзка пред подкрепящата среда се поставят следните *цели*:

✓ детската градина и училище да се приспособят към нуждите на детето, съответно учителите, учебните програми трябва да са предназначени и работещи в полза на детето, а не обратно;

✓ обучението и възпитанието да се приспособи и разгърне съобразно особеностите в развитието на детето с умствена изостаналост;

✓ общата образователна среда да се приспособи към способностите и характерните особености на „различните“ деца;

✓ да се дава възможност на детето да проявява активност съобразно възможностите му – да наблюдава, да опитва, когато му е възможно да проявява лична активност;

✓ да се предоставя възможност на детето с умствена изостаналост интегрирайки се в групата или класа да придобива опит в социалния живот и активно да се социализира.

Редица автори, занимаващи се със социалното развитие на умствено изостаналите деца в общообразователната среда, акцентират върху различни компоненти. Значение има:

- ✓ какво време детето с умствена изостаналост прекарва в учебното заведение;
- ✓ до каква степен средата в помещението, в което се намира детето, е комфортна за него;
- ✓ доколко и как детето участва в учебния процес – в различните педагогически ситуации, уроци и други дейности;
- ✓ има ли и какви са отношенията на детето с умствена изостаналост с останалите деца (децата в норма);
- ✓ как и кой подпомага детето с умствена изостаналост в процеса на обучение.

Отговорите на тези въпроси дават възможност за разгръщане на потенциала на децата с умствена изостаналост за приобщаването им в групата в детската градина или в класа в училище.

Пълноценното общуване на умствено изостаналите деца и приобщаването им към техните връстници е значим въпрос, който вълнува учени, родители, специални педагози, участници в съвременния обществено-политически живот. Образователните политики в България са продиктувани от правото на всички деца на равен шанс за обучение и социално развитие, социална култура, толерантност и взаимопомощ. На всички деца трябва да се осигурява този шанс, за да се чувстват значими и полезни, за да бъдат равноправни граждани и участници в социалния живот.

Децата и светът, в който те живеят, са основополагащ мотив за значителна част от дейностите ни като възрастни. Наша цел като родители, педагози и специалисти е да задоволяваме непрекъснато нарастващите им потребности да опознават природата и заобикалящата ги действителност, да научат за новостите и откритията, да намерят своето място в „сложния лабиринт на взаимоотношения“.

References:

1. Dobrev, Zl., (2002): *Osobenosti v razvitiето na umstveno izostanalite detsa* (Peculiarities in the development of mentally retarded children). Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”.
2. Radulov, V., (2007): *Detsata sas spetsialni obrazovatelni nuzhdi v uchilishteto i obshtestvoto* (Children with special educational needs in the school and society). Burgas.
3. Tsokova, D., (1997): *Obuchenie i obrazovanie na detsa sas znachitelni zatrudneniya* (Training and education of children with significant difficulties): Sofia.
4. https://www.mon.bg/upload/4148/nrdb_priobshavashto_271017.pdf
5. <https://www.ciela.net/svobodna-zona...1.../ili-s-hronichni--zabolyavaniya>

*Prof. PhD Snezhana Nikolova
Department of Special Pedagogy
Pedagogical faculty
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
s.nikolova63@shu.bg*